

<http://www.diva-portal.org>

Preprint

This is the submitted version of a chapter published in *Litteraturen i arbete.: Vänskrift till Peter Forsgren.*

Citation for the original published chapter:

Fur, G. (2022)

Nasafjäll - en vandring i tid och rum

In: Jørgen Bruhn, Åsa Nilsson Skåve, Piia K. Posti, Anna Salomonsson (ed.),

Litteraturen i arbete.: Vänskrift till Peter Forsgren (pp. 77-87). Växjö: Trolltrumma

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-119142>

Nasafjäll – en vandring i tid och rum

Det är en strålande julimorgon i Arjeplog. Jag brinner av iver att komma iväg på ett äventyr som också är en resa bakåt i tiden. Vi ska ta oss fram till Nasafjäll, till den silvergruva som en gång på 1600-talet orsakade himmelshöga förhoppningar, mänskliga umbäranden och de sår i jorden som upptäckten av ädla metaller ofta tycks göra bland oss tvåfotingar. Jag har skrivit om denna gruva, men jag behöver se den, även om det som finns kvar är sporadiska lämningar som vittrat i väder och vind under nära fyra århundraden.

En samisk man vid namn Peder (Per) Olofsson rapporterade år 1634 att han hittat silver vid Nasafjäll, beläget i ett område på gränsen mellan Sverige och Norge. Källorna talar inte om varför han valde att yppa sitt fynd, men en god gissning är att han hoppades slippa undan skatter eller andra pålagor. Avslöjandet väckte febril aktivitet och redan sommaren 1635 kom brytningen igång. Drottning Kristinas rådsherrar närde förhoppningar om att bergverken skulle leda till ett program för genomgripande förändring av den så kallade lappmarken och skrev att *"Gud som en Landsorten med ett sådant skönt bergverk haver välsignat, ärnar därigenom förhjälpa omberörde våra undersåtar och Lappar utur det ynkliga tillstånd som de här till dags uti levat hava."*¹ För att ombesörja detta byggdes fyra nya kyrkor i Pite lappmark; i Arvidsjaur, Arjeplog, vid Silbojokk där hyttan låg och på toppen av Nasafjäll. Brytningen av silver på 1100 meters höjd i väglöst land har beskrivits både som ett mäktigt prov på den svenska stormaktstidens ingenjörskonst och som ett utslag av galenskap. Fyndet väckte drömmar om att likna det berömda berget Potosí i Sydamerika som inbringat så mycket silver till Spanien, men redan efter något decennium minskade lönsamheten så mycket att kronan sålde ut företaget till ett privat konsortium. Bestående blev dock en förstärkt svensk satsning på att närvara i och bebygga samiska skogs- och fjällområden.

Innan vi ger oss av besöker vi Silvermuséet i Arjeplog. Beläget i ett vackert gult hus just vid edet i södra änden av Hornavan ger detta museum en utmärkt introduktion till den utmanande fjällvärld vi är på väg in i. Nybyggarnas liv och vedermödor illustreras med redskap, fordon och foton; fjällvärdens flora, fauna och geologi presenteras och i ett fantasieggande rum möter samisk kultur och alldeles särskilt dess silverskatt. Kåsor, bältesspännen, bröstplåtar, halsband, skedar – allt vittnar om kärlek till det vackra och ett medveten skapande för en kulturs bevarande. På väggen hänger också en gammal trumma från 1700-talet. Dess bleknade figurer och slitna skinn och dess ensamhet är också vittnesbörd – om hård kamp om vilken gud som skulle hedras. Trumman hittades gömd i en bergsskrev, någon räddade den på så sätt undan maktens rädsla för konkurrens och vilja att förstöra.

Malmfynden fick stor betydelse för den svenska kronans verksamhet för att främja inflyttningen i Lappland. För att underlätta en fast svensk bosättning längs transportvägen till gruvan i Nasafjäll erbjöds nybyggare 3 tunnor spannmål, 1 sto och 2 getter. Det verkade inte ha någon nämnvärd effekt. Nybyggesverksamheten i Lappland förblev sporadisk och när bergverken upphörde tynade den bort igen, men de få nybyggare som tog chansen tycks det ha gått ganska bra för. De var snart i besittning av större gårdar och resurser än de samiska grannar som också skattade för delar av

hemman. Först en bit in på 1700-talet blev det tal om någon större inflyttning. Däremot kom metallrikedomen att inverka på bebyggelse och jordbruk i kustlandet. Där anlades bruk vid vilka malmen förädlades och där fanns utskeppningshamnar som tog silvret söderut mot huvudstaden.

Vi följer den gamla silvervägen mot nordväst och mot en vandringsled som har sin utgångspunkt i Vuoggatjålme. Jag har kartan uppslagen i knät och vet att under 1600-talet, då gruvverksamheten först inleddes, färdades man den långa sträckan från Piteå med båt, eller till fots, eller på vintern med ren och släde. Vi parkerar bilen, byter om och packar in det sista i ryggsäckarna. Det är varmt och fuktigt och bromsarna surrar irriterande. Säcken känns som vanligt outhärdligt tung så här i början, men jag vet att jag vänjer mig. Den första biten skymtar vi sjön Sädvajaure (Sädvvájávrrre). Vid dess strand låg hyttan Silbojokk och över sjön forslades malmen sen vidare ner mot kusten. Björkskogen och mossarna sjuder av liv och överdådlig växtlighet. Det är som om midsommaren just kommit hit och blommor i alla färger sprakar mot oss. Men det är svårt att njuta. Luften står nästan stilla här inne i skogen och myggen och knotten finns överallt. Svetten spolar bort myggmedlet nästan med en gång. Jag tänker på prosten Olaus Petri Niurenius som i sin beskrivning om tillvaron i lappmarkerna skrev på 1630-talet att prästerna som ska dit måste vara tåliga. Om somrarna måste de *"gå i Regn, över moras, kärr och Mossar till sina åhörare, fördraga mygg och Krankor, så at de må äta en Levandes upp om Sommaren, givandes dem ovanom och ovanu[m] ro varken dag eller natt."*² Tänka sig att jag gör det här frivilligt, driven inte av religiös nit, utan endast av vetenskaplig nyfikenhet och en stor kärlek till naturen. Fast mygg har jag svårt att älska. En vacker rödstjærtshanne lyser upp det gröna lövverket och får oss att glömma obehaget för en stund innan vi strävar vidare.

Så äntligen, efter ett par timmars slit, är vi uppe på kalfjället. Där anar vi hotande regnmoln och några tunga droppar tvingar fram regnjackorna. Vi går inte så långt utan slår läger vid en liten sjö, med bedövande utsikt mot Ruonekjákká. Men, som Niurenius förebådat, myggen gav oss ingen ro, annat än i vårt utmärkta tält. Två gökar gol ihållande hela natten, åskan rullade runt i bergstopparna och häftiga skurar skakade tältet. Hur höll de sig torra på 1600-talet? Jag inser att jag inte vet och är oändligt tacksam för de behandlingar som nu finns och som gör tältet regntätt.

Nästa morgon är gråtung, liksom packningen. Vi har ju en förhoppning om att den ska bli lättare och lättare ju mer vi äter. Så ej för dem som forslade förnödenheter upp till gruvan. Den bördan, vare sig den var dragen av människor eller djur, måste ha blivit tyngre och tyngre ju högre upp man kom. Gruvbrytningens svåraste problem i fjällen var, inte helt oväntat, de långa och tunga transporterna. Kronan stöttade genom att lägga ut körslor på bönder och samer som i gengäld fick skattelättnader och en del varor som mjöl, salt, brännvin, tobak och tyg. Det var dock inte alltid som betalningen höll önskad kvalitet. Från Grans sameby klagade man 1645 på lönen för malmskjutsningen bestod av *"grovt och ostadigt vadmal"* och befallningsmannen tvingades förmana bönderna att hädanefter se till att de försåg både samer och handelsmän från städerna med sådant tyg som alla kunde vara belåtna med.³

Den känsligaste länken utgjordes av samer, som med egna eller av kronan inköpta renar forslade varor till hyttan och upp till gruvan och malm ner till kusten genom den svårtillgängliga terrängen. Samerna betraktade det som en olycka, att utses att köra för

bruket. De drabbade kallades för hållappar och måste befinna sig med sina renar vid särskilda hållställen så att de kunde vara tillgängliga under vintern då föret möjliggjorde transport med akkja. Mer välbeställda medlemmar i samebyarna lyckades ofta undvika det impopulära värvet, medan drängar eller fattiga samer tvingades att ta tjänst vid hållet. Svårast var det för de så kallade sprintarna, som inte själva ägde några renar utan tog tjänst hos andra som drängar. Samerna vände sig ofta med klagomål till kronan angående hålltjänsten. En sådan klagoskrift från 1660 beskrev hur *"vi fattiga Lappar i Lais och Granbyn genom fördslorna till och från Silvergruvan hava mistat våra Renar, Och således uti stor fattigdom Råkade."* Befallningsmannen frågade många gånger samerna vid tingsförhandlingarna om *"de icke ville för skälig betalning begiva sig till Silverbruket och föra ut malm?"* Men möttes av svaret: *"därtill de alldeles nekade."*⁴

En rödbena ackompanjerar vår avfärd från nattlägret och konstaterar högljutt att den inte vill se mer av oss. Det känns tungt att gå på det våta underlaget, men vandringen lättas upp av åsynen av den första blåhaken. Dess sprakande haklapp i blått, svart och rostrött glänser mot mig i kikaren. Den följs sen av en alfågelfamilj i en liten sjö och svartbröstade ljungpipare som varnar oss för att komma för nära.

Det är kallt här uppe, svårt att tro att vi befinner oss i slutet av juli. Fläckar av snö ligger kvar, t o m under oss. Det måste ha varit kallt för dem på 1600-talet också, som ju dessutom var ett kallt århundrade. Fötterna värker efter bara 15 kilometer. Hurdana var deras skor? Fick de skavsår och blåsor och ömmande tår, eller var de vana? Samernas stövlar var uppskattade handelsvaror och ingick ofta som delbetalning av skatten. Det var kvinnor, för det mesta, som sydde dem av garvat renskin. Insmorda med fett och fyllda med torrt hö kunde de bli nästan vattentäta.

Vi dricker av vattnet här, helst det rinnande, men om inget finns tar vi direkt från någon av de små sjöarna. 1600-talets svenskar beklagade sig över samernas karga liv. *"Den fullständiga bristen på bröd och brännvin gör dock i mitt tycke hela deras levnadssätt eländigt,"* skrev Niurenus.⁵ En annan tillfällig besökare, Johan Ferdinand Körningh, skrev efter en resa till Torne lappmark 1659-1660: *"Jag ryser ännu idag vid tanken på deras orenliga dricksvatten. Det gagnade mig mycket att vi hade fört brännvin med oss, så att jag kunde vederkvicka magen [...]. På grund av det osunda dricksvattnet anser jag att ingen, som stammar från sydligare land, kan härda ut att leva i Lappland en längre tid."*⁶ Jag undrar vad det fanns för bakterieflora i magen på missionären som fått sin utbildning i Tyskland. Drack han bara stillastående myrvatten? Eller var det själva renheten hans mage inte kunde stå ut med? Gruvan bidrog dock till att gift spreds i vattendragen. Mätningar visar än idag på höga halter av arsenik och tungmetaller i renbetesområdena för samebyarna Gran och Svaipa.

Vi ligger nerbäddade i våra varma sovsäckar och hör små lätta regnskurar smattra mot tälttaket. Vi har ett bra tält, det har vi haft flera tillfällen att konstatera och hur kall jag än är på kvällen så blir jag varm i sovsäcken. Var och hur övernattade de för snart 400 år sedan? Hur höll de sig varma och torra, när regnet föll ihållande? Prosten Niurenus hade sin åsikt klar. Den som vant sig vid varma hus, bröd och öl till mat och mjuka sängar att sova i hade inte i lappmarkerna att göra. Samerna hade förstås sina visten som de regelbundet flyttade mellan och svenska besökare beskrev de samiska kåtorna som varma och bekväma, om än mycket rökiga. Men det fanns nog samer som betraktade svenskarna som veka kusiner. De berättade för en av de svenska prästerna

om hur för länge sedan samer och svenskar varit syskon men så kom det ett våldsamt oväder och en av dem gömde sig under ett bräde. Hans efterkommande blev svenskar och allt sedan dess har de bott i hus. Den andra var modigare och stannade kvar ute på fjället och blev anfader till samerna som därefter levde nästintill under bar himmel.⁷

Det är underligt när man går i fjällen. Om säcken är för tung och drar ner axlarna så att huvudet böjs, då upptäcker man marken och dess förbluffande blomsterprakt. Jag kan långt ifrån alla, men imponeras av artrikedomen: midsommarblomster, tjärblomster, ängabollar, smörblommor, fjällviol, gentiana, hjortron, blåbär, lingon, lappljung och en oändlig mängd andra växter och lavar. I gult, vitt, lila, rosa och blått glittrar fjällsidan, bara man tittar tillräckligt noga. När man sen vilar sig, sträcker på ryggen, då bländas man av den storslagna fjällvärlden omkring: mjuka snöfläckade toppar, forsar som skurit dalar i bergssidan, blänkande sjöar där vattnet vilar en stund innan det fortsätter på sin väg ner mot kusten.

Dagen är blygrå och utlovar dagsregn. När vi rundar hörnet på sluttningen avtar åtminstone blåsten något, men den fortsätter komma i pustar som piskar vattnet i ansiktet och in under kapuschongen. Vi stretar fram i terräng som markerats som svårframkomlig vegetation på kartan. Någoting har jag packat fel denna morgon och ryggsäckens band sliter i axlarna. Stigen snirklar sig uppåt på bergssidan och i dalen nedanför oss anar vi floden. Det sluttar brant och då vi stannar till hör vi gälla skrik ovanifrån. Med kikarens hjälp studerar jag intensivt den svarta bergssidan och till slut ser jag den, den skrikande fjällvråken. Men fågelns färger, som är så distinkta mot en grön bakgrund gör den nästintill omöjlig att följa här, där den har sitt näste. Nu bär det uppåt. Kängor och regnbyxor är leriga och hala och vid ett tillfälle drattar jag omkull i mossan. Jag drar mig till minnes prästen som kommenderats till Arjeplog, men tydligen på alla sätt velat undvika att placeras där. Främsta skälet anhöll han, var *"att han inte vet hur han sin hustru skall med sig dit få; ty hon är en og[eme]n stor, tjock och mäkta fet människa, om sommaren kan hon inte dit rida, och om vintern, orkar henne ingen Ren draga..."*⁸ I denna terräng är det svårt att ta sig fram om man är allt för otymplig. Lappmarkspastoraten utgjorde en central länk i kronans kolonisationspolitik, men placeringarna var inte populära bland 1600-talets präster. Bergmästaren Hans Philip Lybecker beskrev 1641 läget, med uppenbar frustration. Ärkebiskopen hade förordnat tre präster *"med hård förmaning och befallning, att ingen av dem skulle vid straff tillgörandes sig däremot förvägra,"* men ingen av dem hade infunnit sig. Den som skulle till gruvan smet tillbaka till Uppsala, *"ty han är en ogift person, och vill ingalunda dit upp."* Den andre skyllde som ovan nämnts på sin överviktiga fru och den tredje var en same och "den arma stackaren" hade tagit sig två hustrur, en samisk och en svensk och dömdes för horsbrott.⁹

Vi ser inget framför oss mer än fler mörka moln som drar in från väster. Jag har en obehaglig känsla av att jag borde ha offrat till de krafter som styr i fjällen, jag tvekar om jag är välkommen, men skjuter undan sådana tankar. Men så händer det som inte får hända. Min partner halkar på en sten på väg över en bäck och ryggsäckens tyngd faller henne handlöst. Det forsande blodet från näsan färgar stenen röd. Ett ögonblick står tiden stilla och jag vill låtsas att ingenting hänt, men sen släpper förstelningen. Doppar halsduken i det kalla vattnet och ger henne för att stoppa blodflödet. Går vidare framåt för att se var vi är och om det finns någonstans där jag kan slå upp tältet. När jag kommer tillbaka har hon börjat skaka av chocken, men det blöder inte lika mycket

längre. Vi slår läger alldeles vid stigen, högt uppe på bergssidan, i en liten fördjupning som ger något skydd mot blåsten. Regnet tycktes upphöra i den stund hon slog i stenen och därför finns spåren kvar av olyckan för senare vandrare att begrunda. Det gäller att få upp tält och sovsäckar. Lyckligtvis har vi varmt vatten i termosen.

En stund senare sitter vi i tältet. Min partner skakar fortfarande, men har ändå hämtat sig bra. Det blöder inte längre från ögonbrynet, där glasögonkanten slog upp ett sår, men från ett jack mitt på näsryggen fortsätter dropparna att tränga ut. Vi konstaterar ändå att hon inte fått hjärnskakning och att synen är som den ska. När det konkreta som kan göras är gjort kommer min reaktion och jag är gråtfärdig. Jag vet inte om knuten i magen kommer sig av rädsla för vad som har skett eller för vad som *kunde* ha hänt. Till slut kommer ändå sömnen för oss båda.

Reseskildringsgenren har sin egen dramaturgi. Resenären ska prövas i motgångar för att sedan återvända förnyad och med värdefulla lärdomar. Carl von Linné gjorde också en lapplandsresa 1732 och den utgör ett exempel. På färden in i fjällvärlden passerade Linné och hans sällskap Lycksmynen, som låg inåt landet nordväst om Umeå. Han beskrev den som en resa ner i Hades och han visste inte om de skulle komma att klara sig levande över till andra sidan. De fick hjälp av en samisk kvinna, som han liknade vid en androgyn furie, men när pärsen var överstånden kunde han lättat fortsätta resan och senare konstatera att så snart han kom till fjällen, *"fick jag liksom ett nytt liv och var såsom en tung börda tagits av mig."*¹⁰

Så också för oss. Vi vaknar till vindstilla, klarblå himmel och strålande sol. Vid horisonten breder Nasafjäll ut sig i vitfläckig prakt. Så nära.... Men vi beslutar att vända. Med viss besvikelse vänder jag Nasafjäll ryggen. Igår visade sig fjället som en rytande bjässe; idag rullar det runt likt en kattunge som visar magen. Det som igår lät oss ana den sköra gränsen mellan liv och katastrof, ter sig idag som en ofarlig sommarutflykt. Men jag är tacksam, vi kan gå lugnt och sakta. Vi möter flera vandrare som oförställt stirrar på mitt sällskap, men ingen med kunskaper som kan lugna mig att inget allvarligt skett.

Vi stretar på. Jag längtar nu ut till civilisationen, till tryggheten. Men det är bedövande vackert omkring oss och trots sitt vanställda utseende tycks min partner må bra. Vid ett stort klippblock hejdas vi av en blåhakes gälla och intensiva toner. Den sitter där vibrerande av indignation över att vi invaderat dess revir och spänner sina bröstfjädrar mot de sneda solstrålarna. Längre nog för oss att få fram kameran och ta kort.

Kvällens rastplats är paradisisk – om det inte vore för myggen. Men vi sover skyddat i tältet och nästa morgon mår vi båda bra. Vi beslutar att ta oss hela vägen tillbaka till bilen. Halvvägs måste jag bita ihop och rengöra såret, som nu varar ordentligt, med koksaltlösning. Vi ser på flaskan att hållbarhetstiden gick ut för tio år sedan (det glömde jag kolla hemma), men vi har inget annat. Till all lycka ser det genast bättre ut efteråt. Samerna kände till flera sätt att stoppa blodflöden och hjälpa till att läka öppna sår. Björkticka och sporer av röksvamp kunde appliceras på sår, skägglav underlättade vid skavsår, grankåda brukades som plåster och kötthinnan på en nyslaktad ren kunde användas till att täcka sår, medan renhår stillade blödningar. Under vår omplåstringspaus underhålls vi av två fjällvråkar som glider fram *under* oss för att sedan jagas bort av envetna trastar. När vi sedan stannar för lunch, är det för att jag fått syn på

en smålom med två ungar. Vi njuter av lommens perfekta form och rörelse men undrar var den andra föräldern är. Just när vi packat ihop och ska ge oss av kommer den flygande med en fisk i munnen, kanar ner i vattnet och matar sin raskaste avkomma.

Det går snabbare nedför och vi är snart vid vår bil. Vi hyr en dyr stuga i Vuoggatjålme för natten så att vi kan få vila och tvätta såren. Varken min partner eller jag har gett upp om Nasafjäll trots en bruten näsa. Nästa morgon far vi västerut, mot mörka moln som tornar upp sig på andra sidan passet. Väl inne i Norge svänger vi söderut och tältar sedan några kilometer från Nasafjälls västra fot.

På den norska sidan av Kölen uppskattade man inte den svenska malmbrytningen och hävdade att fjället var beläget på norskt territorium. Motsättningarna ledde till en konferens 1638 för att avgöra var gränsen mellan de två rikena gick. Sveriges delegation kom väl förberedd, medförandes 43 kannor spansk vin, 225 kannor brännvin, samt tobak och pipor som delades ut till de samer som kallats som vittnen. Allt gick åt och de församlade samerna hävdade bestämt att gränsen, allt sedan urminnes tider, gått på västra sidan om fjället och att gruvan därför befann sig i Sverige. Men det gjorde inte slut på konflikten. 1659 tågade norska soldater på order från Köpenhamn upp till fjällets topp och brände både gruva och hytta till marken.

Likt de norsk-danska soldater som en augustidag tog sig uppför västsidan av Nasafjäll upptäcker vi att vägen upp från norska sidan är betydligt behagligare än den från öster. Det är en dagsutflykt bara och när vi väl kommer ovan buskarna spricker molntäcket upp och solen sprider sitt varma sken över det ödsliga landskapet. Uppe vid resterna av det gamla gruvhålet viner dock vinden och när jag sitter och blickar ut över fjällvärlden som omger mig förundras jag över att människor kunde bo här. Ett hundratal män, kvinnor och barn bodde på berget under de tjugotal år som silver bröts innan den norska armén spred förödelse. En sådan här dag i juli, då solen flödar och det mesta av vinterns snö smält undan var det kanske till och med skönt, men hur måste det inte ha varit under köldens tid? En kyrkogård med en toppig sten i mitten ligger på en utskjutande höjd. Kan man ha en vackrare utsikt från sin sista viloplats? Men vad kostade det inte innan man hamnade där? En stor järntriangel hänger kvar på en kraftig stolpe. Den användes för att kalla till andakt där på fjället innan arbetet i gruvan inleddes för dagen. Att tala med Gud var viktigt då, människans makt måste ha syntts som liten i denna miljö. Men är det inte likadant idag? Jag ryser vid tanken på vad som nästan hände för ett par dagar sedan. Vi har inte makt över naturen, vi får ta den och våra liv på de villkor som erbjuds. Varför valde då människor att bo här uppe i detta vindpinade landskap? Inte ens samerna levde ju året runt på högfjället? Informationstavlan i raststugan ger besked: en del soldater föredrog detta framför krigstjänst på trettioåriga krigets slagfält i Europa. Det ger besked om en grym tid, att människors bättre alternativ var gruvarbete på 1100 meters höjd.

Samiska män, däremot, arbetade inte i gruvan, inte heller i armén. Till det ansågs de odugliga. De allra första åren var dock två samiska kvinnor, Cicella och Lucia, anställda som kokerskor vid gruvan. Medan den norska attacken 1659 kan ha kommit som en befrielse för många av dem som arbetade i den krävande och giftiga gruvmiljön så levde gruvbrytningens konsekvenser kvar länge för samerna i de omkringliggande byarna. Byarna Gran och Lais protesterade mot att de efter etableringen av en kyrka i Arjeplog skulle tillhöra dess marknadsplats, i stället för Lycksele som de tidigare farit till.

Körslorna till bruket hade utarmat dem, tagit död på deras renar "*varutinnan vår välfärd och näring förnämligast består*" och när de så tvingades till kyrkan i Arjeplog "*have vi dock aldrig kunnat dit komma, för den besvärliga väg över fjällen som dit länder.*"¹¹ Gång på gång genom åren klagar samerna över hur kronans tjänstemän söker förlägga dem till olika marknadsplatser. Några år reser de över gränsen till Norge och stannar där. De hävdar att det är alldeles för svårt att ta sig till marknaden i Arjeplog. Att samerna kopplar svårigheterna till silverbruket blir tydligt då de så sent som 1663 besvärar sig över att de förlorat flera renar på grund av de svåra transporterna till och från gruvan och de begär ersättning från kronan.¹² Det är också uppenbart att den oenighet som indelningen i marknads- och kyrkoplatser innebär bekymrar lokala tjänstemän. Johan Graan, landshövding i Västerbotten skrev 1660 att han det året tillåtit samerna i Gran och Lais byar att betala skatten och bedriva handel vid Lycksele kyrka och anför som skäl att det "*uti denna Krigstiden, är farligt och icke utan skada göra sådant Barbariskt Folk emot, de kunde Fienden med Renar assistera, såsom ock giva kunskaper om ett och annat.*"¹³

Vinden tar i där uppe på kalvfjället och efter lunchpaus med andlöst vacker utsikt lämnar vi resterna av gruvbrytningen med en sorgsen förundran. Oändligt skilda livsvillkor skiljer mitt liv från det jag försökt föreställa mig under vår vandring. Visst kunde det gått illa men vi lever i en tid som gör allt för att minimera fara och där fysiska strapatsar är del av medelklassens nöjen och inte dess vardag. Min resa börjar och slutar med bilens bekvämlighet. Medan vägen bär genom ångermanländska skogar med regnet piskande mot framrutan funderar jag över Peter Forsgrens iakttagelse om reseskildringen som en manlig medelklassgenre som starkt vilar på infrastrukturella förutsättningarna som gör det koloniala resandet möjligt. Själva resandet krävde infrastruktur, skriver Forsgren, både materiella "såsom tillgång till järnvägar, telegraf eller bärare, eller mer strukturella som olika typer av nätverk såsom administrativa, militära eller sociala, som på olika sätt påverkar resandet". Min resa är visserligen inget mandomsprov, men den fyller en funktion i en vetenskaplig karriär. Bekostad till dels av ett generöst bidrag från *Svenska Turistföreningen*, står jag i tacksamhetsskuld till dem som rösat leder, anlagt vandrarhem och placerat informationsskyltar längs vägen. Trots det finns det likheter mellan mig och forna tiders resenärer. Att se med egna ögon, möta en miljö med och i sin egen kropp och den ständiga översättning som sker för att göra det iakttagna begripligt. Både uppskattning, förtjusning och förfrämmande känner jag igen från de skildringar jag läst som forskare.

Men även en resa som genomförs för egna syften och i en annan tid bär på frön till insikt. Jag ville se Nasafjäll med egna ögon, inte bara läsa om det i handskrifter och litteratur. Jag vet att jag inte mötte en avspeglning av 1600-talets gruvbrytning, jag kunde inte träda in i hur det var att forsla förnödenheter upp till gruvan, eller sova i dragiga stenhuddor. Vi, liksom forna tiders resenärer, förändras av vår resa och jag bär med mig ner till kustlandet inte bara minnen och nya erfarenheter. Jag för också med mig tillbaka en stark förpliktelse att vara trogen min vetenskapliga gärning att skriva och tala om det jag läst och sett.

Referenser:

Kenneth Awebro, *Luleå silververk. Ett norrländskt silververks historia*. Luleå: Norrbottens museum, Bothnica 3, 1983.

Janrik Bromé, *Nasafjäll. Ett norrländskt silververks historia*. Stockholm, 1923.

Peter Forsgren, "I den europeiska civilisationens tjänst: Svenska kolonisationsberättelser från mellankrigstidens Afrika," *Historisk Tidskrift* 140:3 (2020): 444-475.

Pehr Högström, *Beskrifning öfver Sweriges Lapmarker 1747*. Umeå: Två förläggare bokförlag, 1980. [facsimile]

Johannes Ferdinand Körningh, *Berättelse om en missionsresa till Lappland 1659-60*. Nordiska Muséet, Acta Lapponica IX:1. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1956.

Carl Linnaeus, *Lapplandsresa år 1732*, red. Magnus von Platen och Carl-Otto von Sydow. Stockholm, 1975.

Olaus Petri Niurenius, Lappland eller beskrivning över den nordiska trakt, som lapparne bebo i de avlägsnaste delarne av Skandien eller Sverige [ca. 1640]. I *Bidrag till kännedom om de svenska landsmälen och svenskt folkliv* 17:4. Uppsala, 1905.

Erik Nordberg, *Källskrifter rörande kyrka och skola i den svenska lappmarken under 1600-talet*. Umeå: Kungliga Skytteanska samfundets handlingar, no. 11, 1973.

Jonas M. Nordin, *The Scandinavian Early Modern World: A Global Historical Archaeology*. Abingdon, Oxon.: Routledge, 2020.

Ingvar Svanberg och Håkan Tunón, red., *Samisk Etnobiologi. Människor, djur och växter i norr*. Nora: Nya Doxa, 2000.

Gunnar Westin, red., *Övre Norrlands Historia*, del II och III. Umeå: Norrbottens och Västerbottens läns landsting, 1965, 1974.

¹ Citatet är hämtat från Erik Nordberg, *Källskrifter rörande kyrka och skola i den svenska lappmarken under 1600-talet*, 163.

² Nordberg, *Källskrifter*, 81.

³ Tingsprotokoll för Pite Lappmark, 30 januari, 1645.

⁴ Nordberg, *Källskrifter*, 207; Tingsprotokoll från Pite Lappmark, 1650.

⁵ Niurenius, 15.

⁶ Körningh, 39.

⁷ Nordberg, *Källskrifter*, 81; Högström, 58.

⁸ Nordberg, *Källskrifter*, 216-217.

⁹ Nordberg, *Källskrifter*, 216-217.

¹⁰ Linnaeus, *Lapplandsresa*, 59-63, 135.

¹¹ Nordberg, *Källskrifter*, 206.

¹² Nordberg, *Källskrifter*, 210.

¹³ Nordberg, *Källskrifter*, 204.